

Magyar irodalom Franciaországban

Amint a magyar szellemnek általában minden jelentősebb franciaországi megnyilvánulása Parisban játszódik le, úgy a magyar irodalom is ebben a gigászi embervadonban lüktet a legélénkebben. — Magyar szempontból kis harmincezer lakosú vidéki városka ez, amelynek éppúgy megvan minden társadalmi és szellemi osztálya, mint akármilyen más magyar városnak. Annyi talán csak a különbség, hogy olyan sok „szélsőséges“ elem fordul elő benne, amennyit sehol másutt nem lehetne találni. Nem csoda ez, mert jórészt idemenekültek mindazok, akik a háború utáni zavaros időkben nem tudták végiggondolni azt, amit mondtak.

A városka kulturális élete igen erősen fejlett: újságok, könyvek jelennek meg, előadásokat tartanak. Ez a kultúra kettős gyökérből táplálkozik: az otthoni emlékekből, meg az újonnan szerzett élményekből. A kettő szakadatlanul birkózik egymással. A párisi magyarok lelkében élnek a régen olvasott szellemi kincsek és szeretnének átadni valamit belőle a franciáknak. Egy kis önzés is vegyül ebbe a vágyba: hadd lássák, hogy mi sem vagyunk olyan ágrólszakadt senkik. De ez inkább amolyan nemzeti büszkeség-féle. Van a dolognak természetesen üzleti háttere is: jó lenne mindenképpen egy kis propagandát csinálni a magyar irodalomnak.

A háború utáni ellenséges érzés soká nem engedte, hogy a magyar irodalom szóhoz juthasson Parisban s Franciaországban általában. 1929-ben

jelent meg a *Két fogoly* francia fordításban s bár ennek nem volt túlnagy közönség-sikere, a következő években mégis emelkedett a magyar fordítások száma. 1930-ban már négy magyar regény jelent meg a francia könyvpiacra: Babits, *Le fils de Virgilé Timár*; Móricz, *Derrière le dos de Dieu*; R. Markovits, *Garnisons sibériennes* és Zilahy, *Printemps mortel* c. regénye. A következő évben jött Karinthy, *Voyage en Capillarie* és Márai, *Les révoltés* című kötete. Ezzel aztán meg is állt a fordítások szépen indult sora. Hogy miért, nehéz volna megmondani. Valószínűleg kapcsolatban áll ez a megszakadás a pénzügyi nehézségekkel, amelyek ekkortájt kezdődtek és azóta csak fokozódtak. Két magyar anthologia jelent még meg, az egyikben a modern magyar próza, a másikban a modern magyar költészet mutatkozott be. Egy irodalomtörténet, a Hankiss—Juhász-féle egészíti ki e pár nevet s ezzel beborult Franciaországban a magyar irodalom ege.

Nézzünk végig egy pillanatra e lefordított műveken. Vájjon véletlen, hogy éppen ezeket fordították le, vagy pedig ezek volnának a mai magyar irodalom reprezentáns művei?

A *Két fogoly* meglehetősen nagy port vert fel odahaza. Túlnagyot. Kispolgári körökben úgy emlegették, mint az utóbbi idők legjobb regényét. Állítólag hivatalos helyről is támogatták a francia kiadást. Sikere azonban nem lett a könyvnek. Hogy miért, annak több oka is lehet. Ezek első és legsúlyosabbika a franciák közönye mindennel szemben, ami idegen. Ezzel a közönnyel legnehezebb megküzdeni. A másik ok talán a tárgyválasztásban rejlik. Ez a könyv ugyanis oly speciálisan magyar oldalról mutatja meg a katona férj és az itthon maradt feleség sorsát, hogy ez a franciát alig érdekelheti. Illetve érdekelhetné, ha — és itt érkezünk a harmadik ponthoz — a könyv jó volna. Csakhogy az író sem a pszichológia, sem pedig a stílus terén nem alkotott semmi különösebbet.

Mi lenne hát az, amivel érdemes lenne legalább

megkísérelni ennek a közöny-falnak áttörését? Véleményem szerint csak olyan műveket kellene lefordítani, amelyeket mi magunk is jónak tartunk. Itt természetesen nehéz összeegyeztetni a különböző véleményeket. Tárgy választás szempontjából kétféle könyv érdekelhetné a francia közönséget: először az olyan, amelyet ők szoktak olvasni, olyanféleképpen megírva és felépítve. Mászóval a franciás magyar írók műveit. Másodsorban pedig, inkább exotikumképpen, tipikusan magyar paraszttörténeteket.

Az első csoportba tartoznék a *Tímár Virgil fia*. Az öregedő vidéki tanár France-i figurája közel áll a francia lélekhez. Az író művelt européer, aki — legalább is az én érzésem szerint — franciának is születhetett volna. Szellemi alkatát teljesen átította a középeurópai humanizmus; amit alkotott, megállná helyét a világ bármely más kultúrnyelvén is.

Jó választásnak találok a *Kapilláriát* is. Képet ad Karinthy bizarr egyéniségéről, hol kacagtató, hol keserű humoráról. A kép, melyet az író a nőkről rajzol, nem túlságos hízelgő, mint ahogy egyetlen karikatúra sem lehet az. De célt tévesztenénk, ha ezért a magyar lovagiasságot igyekeznének felelősségre vonni, mint néhány begyöpösödött fejű íróntette.

A *Lázadók* is megfelel a francia ízlésnek. Azt hiszem, hogy ha valaki száz év múlva megírja a mai irodalom történetét s a mai sémák szerint „iskolákba“ osztja be az írókat, Márait föltétlenül a franciások közé kell majd bevennie. Nemcsak a tárgyválasztás tipikusan francia jellegű nála, hanem a megírás módja is. Stílusa mindig a francia szövegelemzés által kihámozott kristálytisztára csiszolt prózaideál, ahol minden szónak megvan a maga helye s ahol az író sem többet, sem kevesebbet nem mond a szükségesnél. Nem ártana lefordítani Márai másik könyvét *Az idegen embereket*, bár aligha lenne sikere. Mert úgysem hinné el egyet-

len francia sem, hogy a leggyönyörűbb Parisrajongást és francia-imádatot is megölheti az ő tapintatlan viselkedésük az idegenekkel szemben. Ugyanezért a francia diákok alighanem nyilvánosan fogják elégetni Kuncz Aladár lélekbemarkoló könyvét, ha valóra válik egy sokszor hallott álhír s a Fekete kolostor valóban megjelenik franciául.

Markovits Rodion *Szibériai garnizonjának* sikere jóval kisebb lett annál, mint amit vártak tőle. Ez a könyv, amely annyi magyar hadifogoly emlékeit elevenítette föl, ismét nem számíthatott sehol másutt oly nagy és oly kevésbé megérdemelt sikerre, mint Magyarországon. Fölkerestem Gara Lászlót, a Szibériai garnizon, a Kapillária és az Isten háta mögött fordítóját és kikérdeztem, milyennek látja a magyar könyv, a magyar irodalom helyzetét Franciaországban.

— Szomorú az a közöny — mondta —, amellyel a franciák minden nem-francia könyvet fogadnak. Egészen kivételes, úgyszólván páratlan dolog Remarque sikere. Mert őket csak saját életük érdekli s az is csak bizonyos keretek között. Valami hosszú, lélekelemző regényt például el sem kezdene a francia olvasó, mert egyszerűen nincs ideje hozzá. Az élet sokkal vadabbul vágat itt, mint otthon, s ha valaki egy leültében nem tudja befejezni regényének olvasását, hozzá se fog. Mert ki tudja, mikor lesz ideje a folytatásra. Ez volna az egyik baj a magyar könyvekkel, amelyeknek a terjedelme csaknem kivétel nélkül meghaladja az átlagos francia regény terjedelmét. A másik nehézség az — folytatta Gara —, hogy a könyvkiadók lektorai nem tudnak magyarul s így mielőtt elfogadnák, az embernek egy tekintélyes részt le kell fordítania, számolva azzal, hogy esetleg hiába dolgozott. Meg aztán — őszintén szólva — a megjelent magyar könyveknek csak erkölcsi sikere volt, az is csak kisszámú elitnél. Nagyon szép kritikák jelentek meg, de ehhez képest aránytalanul kevés példány fogyott el.

Csak egy olyan magyar könyvet tudok, amely-

nek anyagi sikere volt, de viszont az nem regény, hanem útleírás. Kittenberger Kálmán írta. A címe franciául: *Chasse et capture du gros gibier dans Vest Africain*. Az ilyenféle könyveknek ugyanis megvan az állandó nemzetközi vadászközönségük. Itt aztán csakugyan nem számít, hogy a kaland elbeszélője milyen nemzetiségű.

— Nem volna valamilyen mód, vagy lehetőség arra, hogy egy kis propagandát csináljunk? Például egy havonta, vagy félévenként megjelenő francianyelvű *Bulletin*, vagy *Compte rendu des livres hongrois*, amelyben részletesen ismertetnők a kiválóbb magyar könyveket?

— Nem hiszem — felelte Gara habozva —, hogy sikere lehet az effélének. A külföldi mű sikerével nem törődnek a franciák. Az ilyenfajta újságot esetleg olvasatlanul dobnák félre.

Talán kissé nemtörődömnek találhatjuk ezt a lemondást. Elfogadnék álláspontul, hogy a franciáknak nem igen kell magyar regény, hiszen nincs olyan életbevágóan szüksége egyiknek a másikra. De viszont ha egyszer elkezdjük irodalmunk propagálását, félúton, félsikerrel megállni, meghökölni és visszafordulni nem volna férfias cselekedet, nem is érdemes, de meg sem engedhető. Tárnyilagosan megállapíthatjuk, hogyha mennyiségben nem is, de minőségben versenyezhet az átlag magyar regény a franciával, vagy akármelyik középeurópaival, éppen mert ez is, amaz is, átlagjában csak kérészéletű tömegcikk. Minden év a fölszínre dob néhány szenzációt, a következő évben úgyszólván csak a címére emlékszik vissza az ember. Irodalmunk jóhírnevének megóvására és nagyobbítására talán a következőket kellene tennünk:

1. Létesíteni egy már fentebb is említett francianyelvű magyar irodalmi tájékoztatót, olyanféle szellemben, mint a *Nouvelles Littéraires*, vagy a *Toute l'Edition*, vagy a *Pologne littéraire*; újságalakban, fényképekkel. Ezt elküldhetnők aztán nemcsak kiadóknak és lektoroknak, hanem íróknak, tanároknak,

kritikusoknak, egyszóval mindazoknak, akiket a: francia „homme de lettres“ néven foglal össze. Egy ilyenfajta lap elsősorban a magyar kiadók érdekeit szolgálná. Ezért talán össze is tudná adni az előállításához szükséges összeget az az öt-hat pesti kiadó, akiket a dolog legközelebről érint. Nem kell túlzott illúziókat fűzni egy ilyenféle vállalathoz, de az bizonyosnak látszik, hogy idők folytán mégiscsak belekerülne a köztudatba, hogy van magyar irodalom.

2. A „Nyugatban“ gyakran jelennek meg franciából fordított novellák, versek. Ennek alapján felmerülhet az gondolat, nem lehetne-e kölcsönösségi alapon bejuttatni valami magyar novellát, vagy verset pl. a Nouvelle Revue fran?aise-be, vagy akár-melyik irodalmi revue-be? Ez az út bizonyára járható, mint Rónai Pál néhány sikerrel elhelyezett novellafordítása is jelzi. Ennél sikerültebb, de nehezebben megvalósítható ötlet lenne egy csereszám létesítése. Valamelyik hazai folyóiratunknak például egyik egész számát a csereviszonyba lépő francia revue adná, helyette pedig az adna ki egy teljesen magyar számot. Ennek az ötletnek szerencsés voltát nem kell részletezni. A nehézségek viszont nyilvánvalók. Csak akkor lehet megindítani egyáltalán a dolgot, ha van az érdekelt folyóirat munkatársai közt olyan valaki, akinek személyes kapcsolatai vannak valamelyik revue szerkesztőségével. Ilyenféle kapcsolat hiányában természetesen sokkal nehezebb a dologhoz hozzáfogni.

3. Személyes kapcsolatot kellene teremteni a magyar és francia írók közt. Egyik ága: francia írókat hívni Budapestre, a másik: visszaadni a látogatást. Járt már nem egy francia író nálunk s valamennyi elragadtatva beszélt a kedves fogadtatásról, mint legutóbb Claude Farrère is. Ha ez az elragadtatás csakugyan őszinte, bizonyára vállalkoznék az ittjárt író egy-egy magyar íróársának bemutatására. Parisban mindenfajta előadásnak van közönsége, ha ügyesen készítik elő.

E gondolatok megvalósításához mindenesetre járatos emberre van szükség, aki a kezdet nehézségeit elsimíthatná.

Eddig otthon élő írókról volt szó, akiknek műveit franciaországi magyarok fordították franciára. Hogy képünk teljes legyen, beszélnünk kell a kolónia eredeti irodalmi munkásságáról is, nevezetesen a franciaországi magyar íróknak itt megjelent könyveiről.

Mindenekelőtt a Bölöni-házaspárról kell szólnunk. Az asszony, mint Ady tréfásan elkeresztelte, Itóka, írói nevén Kémeri Sándor, éveken át Anatole France titkárnője volt. Emlékeit a nagy író halála után összeírta s *Anatole France sétái* címen kiadta. A könyv érthetően nagy sikert ért el s legutóbb angolul is megjelent. A férjnek, Bölöni Györgynek nem régiben jelent meg nagy Ady-könyve *Az igazi Ady* címen. A tanulmány csakugyan az „igazi“ Ady, nem mint az eddigiek javarésze. Ez a könyv főleg ott érdekes, ahol az író és a költő barátságáról s közös élményeiről van szó. A mű sok olyan körülményt emel ki Ady Endre életéből, amelyet az irodalomtörténet eddig egyáltalán nem ismert, vagy ha ismert is, igyekezett felejtetni. Erre a könyvre szüksége volt az utókornak, hogy minél több és több féle szempontból tekintve alkothassa meg a maga eklektikus ítéletét. Bátor írás, amely aligha jelenhetett volna meg Magyarországon. A sok érdekes dokumentum közé a teljesség kedvéért egy mosószámla is becsúszott.

— Az ember el sem gondolná — mondta Bölöni György —, mennyi akadállyal kellett megküzdeni, amíg a könyv megjelenhetett. Itt vannak a fényképek. Amikor először mentünk el lefényképezni a „Parisba beszökött az ősz“ motívumát, nem tudom miért, nem sikerült a felvétel. Az előhívás késett egy kicsit s amikor kiderült, hogy a kép rossz, nem akadt már a fákön egyetlen falevél sem. Az elkövetkező őszön Kertésznek, a fényképésznek, Londonban volt dolga. Az azután következőn meg én nem

voltam itthon. Végre aztán egyszer mégis sikerült. A szedőasztalhoz is bizony nem egyszer magamnak kellett odaállnom megmutatni, hogy mit akarok. Szerencse, hogy nyomdatulajdonos volt az apám s én is megtanultam tördelni.

Álmélkodva hallgatom e történetet s valahogy mindig a könyv hőskora jár eszemben, amikor nem volt elég írónak lenni, hanem akárhányszor oda kellett állni a szedőasztal mellé is.

Bölni volt a megszervezője a *Monde magyar kiadványainak* is. Három magyar s három idegen író regényének kiadása után ez a vállalkozás megállt. A megjelent kiadványok a következők: Gergely Sándor, *Szű*; Szilágyi András, *Új pásztor*; Gyomai Imre, *Halállégió*; Rodionov, *Csokoládé*; Glaeser, *A kilencszázkettesek*; Hasek, *Svejk* (3 kötet). Ezekben a könyvekben lehetetlen észre nem venni a tiszta irodalmi szempontnál fontosabb tendenciózus irányzatot. Mert akár Glaeser könyvét nézzük, amely a háború utáni nemzedék kemény naturalizmusával mond ki és hangsúlyoz keserű igazságokat és durva szépségeket, akár a derék közkatona, Svejk hamarosan disznólkodó, mulatságos összekoccanásai a K. u. K. hadsereg tisztjeivel és fegyelmével, akár az Új pásztor, a háború utáni falusi proletár eszeveszett küzdelmeit — vagy a sorozat többi hasonló szellemű könyveit —, az az érzése az embernek, hogy a mondanivaló jellege tézis s a regény csak bizonyíték. Ez a bizonyíték aztán lehet művészi, mint az Új pásztor, meg a Csokoládé; lehet meggyőző, mint Svejk kalandjai, vagy egyszerűen művészietlen, mint Gergely Sándor könyve, az impresszió csaknem mindig azonos: ez nem tiszta irodalom.

Benedek András.